

Dagsverket

DALARNAS HEMBYGDSFÖRBUND

NR 3. 2019 ÄRG 37

PRIS 30 KR

Tema
**Samiska
spår**

SJUL

SAPMI

SEJTE

SUPPLIK

Samefamiljen Olof Andersson från Hällsjön i Idre vid gästgivaregården i Älvdalen.
Foto: Olof Thufvesson, Dalarnas museum.

OHTSEDIDH

”Utan att sträcka ut hakan tror jag att denna bild av samer delas av en majoritet av befolkningen.”

Joakim Wehlin på fjällvandring. arkeolog, FD, Dalarnas museum.
Foto: Erica Eriksson

Varje höst besöker jag fjällen för några dagars vandring, vanligen går resan till norra Dalarna och samebyn Idre/Eajra. De stora renhjordarna är ett välkommet inslag i landskapet och jag har hela livet förknippat den samiska kulturen med fjällvärld och rennäring. Utan att sträcka ut hakan tror jag att denna bild av samer delas av en majoritet av befolkningen.

Under min uppväxt i Enviken kändes därför den samiska kulturen långt borta. Tills nyligen har jag inte haft en aning om hur nära den samiska kulturen är min barndoms bygd. Den är till och med framträdande i sockendräkten. Att samer funnits i hela Dalarna och det långt tillbaka i tiden är tydligt i så väl kyrkoböcker som ortnamn, men vilka var de? Och hur levde de?

För att nå svar och samtidigt skydda denna okända historia togs initiativet att starta ett gemensamt projekt mellan läns museerna i Dalarna, Gävleborg och Västmanland tillsammans med Gaaltije, sydsamisk kulturcentrum. Resultatet blev det nu pågående projektet Ohtsedidh-samiska kulturyttringar i Mellansverige som är ett samarbete med Idre sameby och som förutom de ingående parterna också finansieras av Kulturrådet, Sametinget och respektive region.

Ohtsedidh betyder på sydsamiska att söka eller leta efter något, vilket är precis vad vi gör. Lite av det vi hittat i Dalarna presenteras i detta temanummer av Dagsverket. ♦

Samisk vagg, gierkeme/giethka/komsio/komse, från Övertänger i Enviken. Tillverkad av trä och renhud. De olika delarna är sammansydda med rottågar. Vid vardera långsidan är ett renhudsstycke fastsytt, dessa stycken kan snöras ihop, varigenom de hindra barnet från att falla ur vaggan. Vaggan har också använts för att bära barnen i. Foto: Fredrik Hegert, Dalarnas museum.

Dagsverket utges av Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund och Dalarnas museum

Adress: Box 22, 791 21 FALUN,
Tel: 023-666 55 00

Besöksadress: Dalarnas museum, Stigaregatan 2-4, Falun. E-post: dagsverket@dalarnasmuseum.se
www.dalarnasmuseum.se

Ansvarig utgivare:

Christer Björklund

Redaktör: Erik Thorell

Redaktion: Bildresearch / Bildbehandling: Pers Göran Olsson, Merita "Mia" Ruotsalainen.

Ombrytning & Form: Anna Eriksson
Korrekturläsning: Elisabeth Thorin

Tryck: BrandFactory Falun
Svanenmärkt.

ISSN: 0349-6139 (tryckt)

ISSN: 2001-7049 (online)

Distribution: Dagsverket utkommer fyra gånger per år och ingår i medlemskapet i Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund. Upplaga 2000 ex. per nummer. Medlemskap i DFHF för år 2019 erhålles genom insättande av 250 kr på bg 5604-8564. Som medlem får du årsboken DALARNA, 4 nummer av Dagsverket, 20 procents rabatt på museets och hembygdsförbundets publikationer.

Annonsera i Dagsverket:

Helsida: 1.600 kr

Halvsida: 800 kr

1/3-sida: 600 kr

1/4-sida: 400 kr

1/6-sida: 300 kr

1/8-sida: 200 kr

Priser exklusive moms

Manusstopp 2019

Nr. 4; 3 november

Redaktionen förbehåller sig rätten att förkorta och redigera insända texter. I och med att material lämnas till redaktören godkänner upphovsmannen också att det publiceras elektroniskt. Författarna är ensamma ansvariga för sina artiklars innehåll.

Detalj av kjolväska på sid 3.
Foto: Fredrik Hegert, Dalarnas museum.

Begärliga varor

”Nu äre, allernådigaste Konung, wij fattige karlar, wähl til extraction ifrån Lappeland, dock uti Dahllarna kläckte och borne, därest våra förfäder jämvähl öfwer 100:de åhr hafwa haft sit tillhåll...”
 Detta citat återfinns i den supplik som inkom den 1 juli 1730 från *”lappmän födde i Dahllarne”*, till Kongl. Maj:t, som svar på den förordningen som fastslog att samerna skulle fördrivas från Dalarna. Ytterligare några meningar i samma skrivelse ger intressanta upplysningar om hur dessa samer interagerade med den svenska allmogebefolkningen: *”Bönderne... willia oss hos sig haffwa, efter det wij intet äro dem till last med något tiggande, utan oss af våre Rehndjur och med Allehanda Arbete, såssom Lappmuddar, med teen broderade bälten, allehanda slagz Korgar af Tugor, samt Nottögar, Oss försörja, såssom waror uti Dahllarne begärlige; men uti Lappmarcken oss ingenting gagna skulle.”*
 I artiklarna i detta nummer får vi veta mer om dessa företeelser. Trevlig läsning! ♦

Erik Thorell, redaktör

Kjolsäck med tennträdsbroderi från Svärdsjö socken. Dessa arbeten tillskrivs ”sockenlappen” Lars Larsson Hägg och hans hustru Ulrica Jonsdotter i Svärdsjö.

SPÅR AV SAMER I BRÖTTJÄRNA

Det finns flera muntliga berättelser om att samer varit bosatta i Bröttjärna redan under 1700-talet. Detta var alltså inget nytt när en liten grupp historieintresserade i byn började göra efterforskningar 2012. Det gjordes dock ett annat intressant fynd, ett foto föreställande en tältkåta med en same som skall ha tagits i Bröttjärna på tidigt 1900-tal. Den exakta platsen för kåtan visste man inte, men den stora stenen i bakgrunden kunde vara en ledtråd.

Dalpilen den 1 oktober 1901 kunde man läsa om ”Lappar i Mockfjärd” och att de äldre berättade om ”Lapp Anders” som under 1700-talet bodde med sin familj i en kåta i byn Bröttjäernas ytterkant. När man senare sänkte vattennivån i Bröttjärnasjön hittades en stock som tolkades som en samisk ackja, vilket då skulle bekräfta berättelsen om att samer varit bosatta i byn.

I sitt verk om Dalarna skriver även Karl-Erik Forsslund om samer i Bröttjärna. Forsslund skriver att samer skall ha varit bosatta på Sörängsberget på 1700-talet och att de brukade ta ned sina renar till Bröttjärnasjön för att vattna dem i speciella anläggningar kallade ”lapphoar”.

Sörängsberget

Utifrån de muntliga uppgifter som finns började sökandet efter det möjliga samevistet, men var ligger Sörängsberget? Namnet finns inte bevarat men enligt gamla uppgifter ska det ligga söder om sjön. Kontakt togs med Gaaltije, sydsamiskt kulturcentrum i Östersund och ett intensivt letande började i området. Flera potentiella områden påträffades på berget, men inget har hittills kunnat bekräftas. Samevistet, eller bopplatsen, är alltså inte funnen, men skulle det gå att hitta kåtaplatsen från det gamla fotot?

Kåtaplatsen

Utifrån den lilla information som finns och fotot av tältkåtan med stenen bakom letade den lilla historieintresserade gruppen runt omkring byn. I det som nu är en kohage påträffades platsen och det finns inget som i övrigt skvallrar om

Fotot på Sjul Aina utanför sin kåta i Bröttjärna.

Foto Ludvig Ohlnér, Bröttjärna Bydokumentationsgrupp.

Kåtaplatsen med den signifikanta stenen som gjorde det möjligt att återfinna den som det ser ut idag. Foto Per Sörling, Bröttjärna

att här stått en kåta under några somrar på tidigt 1900-tal.

I kåtan bodde Sjul Aina, vars riktiga namn sannolikt var Sjul Andersson. Enligt tradition skall Sjul ha återkommit till Bröttjärna varje sommar under ett antal år. Han slog sig ned i området där hans förfäder bott. Samtida bilder på Sjul finns också från Bäsna i grannsocknen. Vad Sjul försörjde sig på vet vi inte.

På några bilder sitter han och täljer, men han skall också ha kunnat snida vackra skrin. ♦

Per Sörling, Bröttjärna Bydokumentationsgrupp genom Joakim Wehlin

Idre Sameby

I Grövelsjön finns Sveriges sydligaste sameby, Idre Sameby. Det är en av de minsta samebyarna i Sverige och den enda i Dalarna. Vår familj är en av de fyra familjer som arbetar med renskötsel i Earjan siite som Idre Sameby heter på samiska. Dessutom driver vi företaget Renbiten, ett företag som kombinerar förädling av det egna renköttet, butik och boende i kåtor. Vi erbjuder också andra upplevelser av samekulturen bland annat tillsammans med familjens tama renar:

Många besökare hittar hit och fler verkar det bli för varje år. Fjällturismen är inne i en tillväxtboom och samisk turism är något som lockar både svenska och utländska besökare. Den här sommaren har det varit rekordmånga besökare i Idre-Grövelsjö-området, något som vi är väldigt glad över.

Sameby

Många som besöker området och Renbiten frågar efter "Samebyn", byn där samerna bor eller så frågar de efter "renfarmen". Ett tecken på hur bristfällig kunskapen är om den samiska kulturen. Jag anser att ordet "sameby" är missvisande. Det handlar istället om det område där våra renar får hitta sin föda, vårt renbetesområde, inte en by där vi samer bor.

Sapmi experience

Den samiska kulturen är en säljande del i många företags marknadsföring och i olika arrangemang. För några år sedan startades organisationen "sapmi experience" som en aktion

mot den ökade trenden där andra än samer presenterade den samiska kulturen och då gärna lite extra exotisk. Även i media presenteras ofta samekulturen med samer i högtidsdräkt och renar med ackjor, så som det kanske såg ut för hundratals år sedan. För oss är det viktigt att öka kunskapen och ge rätt information om samerna och hur vi lever idag. Vi vill inte vara något exotiskt som ska visas upp. Och vi använder inte vår kolt i vardagen, trots att många säkert hade önskat detta. Vår kolt är numera en högtidsdräkt. De flesta samiska turistföretag i Sverige är idag komplementnärning till renskötseln eftersom det behövs ett ekonomiskt tillskott för att kunna bedriva renskötsel. Så var det också när vi startade Renbiten och som vanligt finns det både för och nackdelar. En allt ökande utveckling av turismen innebär också faror och då främst i fjällområdena, där detta i kombination med ett ökat rovdjursbestånd innebär att renarna får svårt att finna betesro. Samtidigt kan det ökade intresset för samisk kultur innebära en större förståelse för

renskötseln hos både besökare och näringsidkare. Ett exempel är att en skoterled stängdes tidigare i respekt för renen vid kalvningen.

Ständig högsäsong

Att kombinera renskötsel med samisk turism innebär också att det alltid finns massor av arbete. Det är alltid högsäsong! Som renskötare behövs den lugnare sommarsäsongen för återhämtning efter den mycket intensiva vintern, men i och med att vår familj valde att arbeta med turism så är det inte längre möjligt på samma sätt.

Det var en gång en gäst som frågade hur i hela världen vi

genast av en när man träffar alla förväntansfulla och glada gäster.

Helårsarbete

En annan fördel är att Renbiten kan erbjuda helårsarbete. När det är lågsäsong för turismen är det högsäsong med slakt och styckning. Men den absolut största vinsten med att vi startade Renbiten är nog att vår son kunnat börja arbeta som renskötare redan i unga år och långt tidigare än vad som annars varit möjligt. I dag är min man Peter i stort sett frigjord från det dagliga arbetet med renskötseln och företaget har därmed kunnat utveckla de guidade upplevel-

turism så mycket mer än att mata renar och lyssna på jojk. Samisk kultur innebär även att komma ut i naturen och uppleva tystnaden i skogen och att visa respekt för allt levande, gudar och väsen.

Hållbart levande

Vi märker också ett växande intresse för att leva mer långsiktigt hållbart, hur samerna tagit tillvara på växter till matlagning och hur de nyttjat naturens resurser. Det här tror vi är en vinst med många aspekter. Något som är absolut viktigast för en renskötare är att naturen inte skadas, så att möjligheten för renen att hitta bete minskas. Det är något vi alla bör tänka på och leva efter. Idag har Renbiten funnits i tio år och idag är vi fem anställda. Dessutom har vi utökat vår verksamhet med att öppna en butik i Falun.

"Vi tycker det är viktigt att öka kunskapen och ge rätt information om samerna och hur vi lever idag. Vi vill inte vara något exotiskt som ska visas upp."

Butiken är en av de mest välsorterade i Sverige när det gäller renkött, vilt och andra delikatesser. Här möter vi nya utmaningar, då det bland annat gäller att få Faluborna att inse att renkött är nyttigt och något de borde äta som vardagsmat. ❖

S.4 överst: **Vandring med renar.**

Foto: Johan Andersson
S, 4 t.h. **Helgbricka med delikatesser.**

Foto: Helena Andersson
T.v. **Celina och Vilje.**

Foto: Bianca Brandon cox
Ovan t.h. **Renar**

Foto: Greger Bennström

Helena Andersson,
Renbiten.
Foto: Bianca Brandon cox,
Sametinget

orkade arbeta så mycket året om. Jag funderade på det och kom fram till att det måste vara variationen av arbete och främst alla glada gäster som fyller oss med energi. För även om man på morgonen kan känna det tungt att dra iväg på en ny guidad tur, så rinner det

serna på ett helt annat sätt. Vi är väldigt stolta över vårt ursprung och över vårt företag och vill gärna låta andra ta del av våra liv. Det finns så mycket som våra gäster kan få uppleva kring den samiska kulturen; matlagning, slöjd och design. För mig är samisk

ENSKILDA ARKIV - EN KURS I ARKIVKUNSKAP FÖR LÄNETS HEMBYGDSFÖRENINGAR.

Sveriges Hembygdsförbund kommer under hösten 2019, genom stöd från Riksarkivet, att arrangera arkivutbildningar för landets hembygdsföreningar. Kurserna kommer att hållas i samarbete med de regionala arkiven och behandlar först och främst pappershandlingar och fotografier. Utbildningens första steg kommer att ta upp vilken arkivordning som är att föredra, frågor om inventering, hur man skapar ordning och hur man värderar dokumenten samt vad som kan gallras.

Steg två kommer att behandla digitalisering av arkivet. Riksförbundet erbjuder varje förening 100 Gigabyte i lagringsutrymme i anslutning till Hembygdsportalen. Det utrymmet kan användas som föreningarna själva önskar. Det finns möjlighet att skapa mappar med filer med olika innehåll. Föreningen kan sedan välja att synliggöra det man vill genom sökord kopplade till andra sökmotorer på webbplatser för kulturhistoria.

Mer information om kurstillfällena och innehåll kommer längre fram!

Erik Thorell

De båda tallstammarna som bearbetats till en människoliknande figur.

Foto:
Pär K Olsson,
Dalarnas museum.

Sundbornsgubben

År 1929 gjordes ett märkligt fynd på Sundbornsmyrarna fyra kilometer nordost om Falun. Platsen ligger mittemot gården Mjölmarbo invid gamla vägen mellan Falun och Sundborn. Erik Danielsson, som grävde torv på myren, såg till en början inte att det var något konstigt med de två sammanväxta trästammarna som låg i myren. Men efter ett tag insåg han att de två stammarna hade bearbetats så de liknade en människofigur med den sammanväxta rotdelen som huvud och stammarna som kropp och ben.

Erik tog kontakt med Dala Fornsal, Dalarnas museums föregångare, som tog hand om den märkliga träfiguren. Det uppges också att det tillsammans med träfiguren legat vad som verkade vara hår och klövar från älg eller ren, men detta tillvaratogs antagligen inte. År 2001 gjordes en 14C-datering och figuren som kommit att kallas Sundbornsgubben eller Mjölmarbogubben visade sig vara cirka 500 år gammal. I en artikel i Årsbok Dalarna 2006 pekar författaren på flera tecken som visar att figuren möjligen bör sättas i samband med den samiska offertraditionen. Sundbornsgubben har stora likheter med en speciell sorts sejte, samiskt kulturföremål, som kallas værro-muorrå, vilken använts vid olika offerceremonier.

Skogssamer

Om figuren är samisk, vad gjorde den då i en myr mellan Falun och Sundborn? Närmaste sameby ligger ju i Idre. Forskning och olika projekt de senaste åren har visat att det funnits en samisk befolkning långt utanför de traditionella renskötselområdena. I Dalarna, Gävleborg och ännu längre söderut har både skogssamer och så kallade sockenlappar levt under lång tid och ända in på 1900-talet. De verkar ha utgjort ett naturligt inslag i det dåtida bondesamhället samtidigt som de har haft sina bosättningar i skogsområden i gränstrakterna utanför byar och städer. Vi vet ännu inte om det funnits samer som bott i gränsområdet mellan Falun och Sundborn, men helt orimligt är det inte.

Fyndplatsen

Tyvärr är inte den exakta fyndplatsen för Sundbornsgubben känd, annat än att det är någonstans på Sundbornsmyrarna. Tittar man på äldre

Laga skifteskartan från 1880 med Mjölmarbo och Sundbornsmyren. Det ljusa rosa området visar myrens dåvarande utsträckning och de gula streckade dagens utsträckning.

Källa: Laga skifteskartan (U22-19:9).

kartor ser man dessutom att myren var större på 1800-talet än vad den är idag. Ny kunskap som under senare år framkommit vad gäller den samiska befolkningens bosättningsmönster utanför de traditionella renskötselområdena har gjort det intressant söka efter boplatsspår runt Sundbornsmyrarna.

Inventering

En noggrannare inventering av området kommer därför att göras av arkeologer från Dalarnas museum under hösten. Har det bött samer i skogsområdet mellan Falun och Sundborn, varför låg Sundbornsgubben i myren och vem kan ha tillverkat den? Kanske kan vi återkomma med nya fakta i senare nummer av Dagsverket. ♦

Greger Bennström, arkeolog, Dalarnas museum

I mitten av 1990-talet vaknade mitt intresse för släkthistorisk forskning på nytt. Under en period på 10 år hade båda mina föräldrar och de kvarvarande far- och morföräldrar lämnat sina jordeliv, som ofta när äldre generationer försvinner blir frågor och funderingar obesvarade. Vissa personer bland anorna fångade då mer av mitt intresse.

Sockenlappen i Svärdsjö

Min farmor hade nämnt att en kjolväska skulle finnas på Dalarnas museum. Ägaren till denna hade varit hennes farmor som skulle ha kallats "Lapp-Ulla". Mer uppgifter eller berättelser fanns inte om henne. Jag frågade på nytt de närmaste som levde på min fars sida, men ingen visste något mer. Ingen hade heller varit till museet och sett kjolväskan. Jag fann vid min släktforskning, att i husförhörslängden var farmors farmors namn Ulrica Jonsdotter och med noteringen "lappdotter". Maken Lars Larsson Hägg var "sockenlapp". Familjen var bosatt i Sveden, Svärdsjö. De fick åtta barn, varav fem överlevde de första barnaåren. Två söner fick avkommor och förde arvsanlagen vidare. Johan som är min farmors far ingick äktenskap tre gånger och fick 14 barn. Han antog 1892 efternamnet Backlund och bosatte sig på Korså Bruk.

Besök på museet

Jag sökte vidare på olika sätt för att få mer kunskap och information runt dessa personer. Dalarnas museum tog emot mig 2008 och där fick jag se samt fotografera kjolväskor och även "Lapp-Lars" tennträds-verktyg gjorda av renhorn. Där fann jag också mina anor benämnda och bekräftade i litteraturen, till exempel i Ingvar Svanbergs bok "Hästslaktare och korgmakare". Jag fick också mer förståelse när det fastställdes att dessa personer, som befann sig långt ner på samhällsstegen och med benämningen "sockenlappar", verkar ha haft en önskan om att assimileras i det svenska samhället.

Andra spår

Vidare kontaktade jag många tänkbara personer i Svärdsjö-trakten som eventuellt skulle kunna veta mera om dessa människor, men inte mycket ytterligare fakta framkom.

Vid ett tillfälle i min egen forskning fann jag ett protokoll med bifogad karta där deras boplats i Sveden och "Sparring-hagen" fanns omnämnd. Platsen om 580 kvadratmeter hade skänkts av bymännen till familjen. År 1909 avled den sista boende i stugan i Sveden. De få saker som fanns auktionerades bort och stugan inlöstes av markägaren och revs.

Lokalradion

När jag på lokalradion fick höra om "sockenlappar" i ett projekt där Joakim Wehlin berättade om denna folkgrupp som det fanns så lite dokumenterat om, besökte jag Joakim och berättade om vad jag hittat i min forskning. Kartan blev till bra hjälp och nu kunde platsen fastställas.

Spår i skogen

Den 28 maj 2019 fick jag tillsammans med personal från museet och några andra med kunskap om samers liv och leverne, följa med och besöka platsen i Sveden. De fann snart tecken och spår som visade att olika lämningar fanns kvar i den nu uppvuxna skogen. Under denna fina vårdag fick jag stå där på tegelhögen efter husets murstock. Jag försökte göra mig en bild av hur det kunde ha sett ut, där mina förfäder levde sitt mycket enkla liv för mer än 100 år sedan. ♦

Ovan: Redskap för dragning av tenntråd samt färdig tenntråd för läggsömsbroderi. Föremålen överlämnades till Dalarnas Fornminnesförening 1878 av Lars Larsson Hägg. Foto: Lars Dahlström.

T.h. Johan Backlund, författarens farmors far. Foto: Okänd. Privat ägo.

Roger Matsson, artikelförfattare, på den gamla boplatsen i Sveden, Svärdsjö. Foto: Joakim Wehlin, Dalarnas museum.

Lapp-Lisa

Lisa Cecilia Thomasson, född 1878 av samiska föräldrar i Myssjö i Jämtland, blev en av dåtidens mest bejublade sångerskor. Hennes artistnamn var "Lapp-Lisa" men hon kallades även för Näktergalen från Oviken. När hon hade slutat uppträda blev hon prästfru i Dalarna.

Lisas föräldrar var fastboende samer i södra Jämtland där de hade ett litet torp. Lisas far Thomas Andersson hade även renar, och han besökte ofta marknader runt om i Sverige och sålde renkött, hantverk och skinn. På sina affärsresor höll han ibland samtidigt föredrag där han berättade om samernas levnadsätt och deras kultur. Nästan alltid hade han med sig sin familj, eller delar av den och andra släktingar på sina resor. Några gånger

utökades resorna ända ner till Danmark och Tyskland. På resorna, eller karavanerna som de kallades i media, hade samerna med sig tältkåtor, ackjör, levande renar och traditionella samiska föremål som rekvisita.

Upptäckten

Den unga Lisa Cecilia brukade ibland underhålla med sång och cittraspel i samband med faderns föredrag. Sin vackra sångröst hade hon ärvt efter mormor Cecilia, som ibland

på äldre dagar uppträdde i kyrkor och kapell i hemtrakten. Vid ett besök i Gävle upptäcktes Lisa av organisten Fredrik Hedström som genast förstod vilken musikalisk talang hon var och erbjöd sig att ge henne sånglektioner. Under flera år turnerade sedan Lisa, eller "Lapp-Lisa" som var hennes artistnamn, tillsammans med Hedström. Lisa sjöng och spelade gitarr eller cittra och Hedström ackompanjerade henne på orgel. De två uppträdde i bönhus, kyrkor och kapell runt om i Sverige mellan 1896 och 1902 eller 1903. Lisa uppträdde alltid iklädd sin samedräkt och sjöng omväxlande på samiska och svenska. Hon sjöng dels välkända andliga sånger och psalmer, men även visor från sin samiska hemmiljö. Med sin milda vackra sopranröst sjöng hon sig in i svenska folkets hjärtan och det var alltid fullsatt på hennes konserter. Hennes mest älskade sånger var Lappflickans visa och Pappas renar.

Förälskelsen

Vid en konsert i S:t Johanneskyrkan i Falun på hösten 1900, fanns den unge gymnasisten Bror Johansson, senare la han till Bosiö som efternamn, i publiken. Han blev djupt förälskad i Lisa, och hans känslor blev snart besvarade. Bror var fem år yngre än Lisa, endast 18 år, och inte färdig med sin utbildning. Efter studenten i Falun läste han vidare till ingenjör i Göteborg och Tyskland, och det var därför inte möjligt för Lisa och Bror att träffas så ofta. Det dröjde många år innan de först förlovade sig och senare ingick äktenskap. Vigseln skedde i Östersund 1911.

Falun

Efter giftermålet bosatte sig paret i Brors hemstad Falun där de under en period hade ett litet jordbruk. Två barn, först en dotter och ett par år senare en son, föddes i äktenskapet. Efter några år omskolade Bror sig till präst, och arbetade bland annat i Svärdsjö. Lisa slutade turnera redan innan giftermålet, och ägnade sig därefter åt hemmet och församlingsarbete. Hon avled på Mora lasarett 1932,

endast 54 år gammal, och vilar tillsammans med sin man på Norslunds kyrkogård i Falun. Trots att Lisa uppträdde under en förhållandevis kort period, ungefär åtta år, så blev "Lapp-Lisa" ett begrepp över hela Sverige.

"Hennes mest älskade sånger var Lappflickans visa och Pappas renar."

En ny Lapp-Lisa

Lite senare dök det upp en annan "Lapp-Lisa". Det var Anna-Lisa Öst, född Wikström i Vilhelmina församling 1889, som var sångerska och frälsningssoldat. Hon tog sig artistnamnet "Lapp-Lisa", alltså samma namn som Lisa Thomasson hade, när hon uppträdde. Anna-Lisa Öst uppträdde vanligen i samedräkt trots att hon inte var same. Dessutom sjöng hon ofta sånger ur Lisa Thomassons reper-toar. De två "Lisorna" har ofta blandats ihop. Anna-Lisa Östs musik fick större spridning än Lisa Thomassons eftersom hon var yngre och levde längre och därmed fick möjlighet att få sina sånger inspelade på grammofonskivor. Hon avled 1974.◆

Lisa Thomasson. Foto: Okänd. Dalarnas museums arkiv.

Bild från gammal dagstidning. Foto: Erik Lindberg.

Ewa Ljungdahl, arkeolog på Gaaltije, sydsamiskt kulturcenter i Östersund.

På dörren till en mjölkbod i en fäbod i Orsa, finns mycket intressanta ristningar med renar och samer, vilka är ytterst ovanliga motiv på fäbodar. Mjölkboden står intill Aspstugan i Skräddar-Djurberga fäbod, men den stod tidigare i Kväksels fäbod, även den i Orsa socken.

Ristningar med renar och samer

Den ena av de inristade renarna drar en släde, en så kallad ackja, med en same i och den andra renen går bredvid en same. Med tanke på utformningen av hornen är det nog inte samer som gjort ristningarna, för då hade hornen varit mer naturtroget bågformade. Vissa detaljer i ristningen tyder på att den som gjort ristningen hade sett ackjan på nära håll. Bland annat ett kort streck över dragremslinjen framför ackjan. Den markerar en dragremsfästare, en liten tvärså av trä eller renhorn, som sticks in i en remögla, vilken är fäst vid ett hål i en ackjas främre del. På dörren finns också ristningar med ryttare som står på hästar, vilket sågs vara motiv som inte finns på andra håll i Dalarna, men tycks

förekomma bland målningar på samiska trummor.

Initialer och årtal

På och runt dörren finns också sedvanliga fäbodristningar med namninitialer, figurer och årtal från mitten av 1600- och 1700-talen. Förmodligen vistades samer i trakten kring Kväksels fäbod under den här tiden.

Två flyttningar

Mjölkboden med de säregna ristningarna började så småningom förfalla och såldes därför av ägaren Elsa Nordström till David Carlsson, vaktmästare på Ulriksdals slott, vilken donerade mjölkboden till Nordiska museet. Boden märktes upp, plockades ner och flyttades på 1960-talet från Kväksels fäbod till Matsgården, som ägs av Nordiska

museet, i Östbjörka, Rättvik. Efter några år beslutades att placera mjölkboden intill Aspstugan i Skräddar-Djurberga fäbod, vilket accepterades av alla berörda parter. Skräddar-Djurberga fäbod ägs idag av Orsa-Skattunge hembygdsförening, som även har djurhållning på vallen.

Hitta till

Aspstugan med mjölkboden finns på en gård i norra delen av fäboden. Från parkeringen följer man den lilla slingrande

vägen cirka 230 meter tills man har gården på höger sida om vägen. Där kan man gå in på gården genom portlidret. ❖

Ovan: **Närbild på mjölkbodens dörr.** Infälld bild: **Aspstugan och mjölkboden.** **Foton:** Maria Lannerbro Norell

REFERENSER:

-Forsslund, K E. 1921. Med Dalälven från källorna till havet, Del I, bok IV. Stockholm. Sid 12-13.

-Liman, I. och Sommarström, B. 1967. Figurristningar i Orsa. Fataburen, Nordiska museets och Skansens årsbok. Stockholm. Sid 65-74.

-Moreus, E. 1966. Utbyggnad av Skräddardjurberga fäbod. Orsa Skoltidning nr 3 1966.

Maria Lannerbro Norell, arkeolog, Dalarernas museum

Bundna rotkorgar, brödkorg i gallerteknik med lindade träspån i botten, bundna småkorgar och brödkorg med typiskt v-format mönster (överst) förningskorg tätt bunden kring ett träspån, kallas "brössgårdskorg" eller "gässbökgorg", t.v. en flätad rotkorg.

Det finns en tydlig tradition att sockenlapparna har haft som en viktig uppgift att tillverka rotkorgar och nöttögor. Det senare är rep av rot avsedda till fisknät. Vilka är då rotkorgarna? Inom sockenlappskt område är några former av korgar särskilt väl representerade.

Rotkorgar

En som tidigare beskrivit rotkorgarna är Carl Larsson i By när han i By sockens historia visar några av korgarna. Han berättar också om sockenlappen Hindriksson som verkade i By socken under 1800-talets första hälft och som bodde i Spisbo på en plats som kallades Lappbo. "Hindrikssons moder hette Lapp Greta och hans hustru Lapp Lena. De flätade och sålde korgar, förnings- och brödkorgar o.s.v. av tallrotstågor, som de hämtade ända borta i Årsunda. Deras arbeten voro både vackra och starka och finnas ännu kvar här och där i gårdarna." Det ingick i sockenlapparnas uppdrag att producera korgar för sockenbornas behov. Även vandrande samer sålde korgar och annat hantverk. Lätta, låga korgar användes som brödkorgar. De har ofta kanter med genombrutet mönster. Små brödkorgar passar till bitar av knäckebröd. De gjordes av kläna stödtågor och tunna bindtågor. Brödkorgarna kan även vara så

stora att de passar till hela runda tunnbrödsbakor och gjorda av grova tågor. Rejäl grova tågor användes till stora, tunga och stabila korgar. Den mest framträdande användningen är som förningskorgar, det är korgar som man bar med sig mat i till bröllopfester och till nyblivna mödrar. En del av de stora rotkorgarna har bundet eller genombrutet mönster andra är slätbundna och kunde bli så täta så att det gick att bära vatten i dem. I samisk tradition kunde renmjölk förvaras i krukor som var bundna av rottågor på det sättet.

Lapptäppa

På varje ställe där det funnits sockenlappsk närvaro finns det också tradition om deras korghantverk: "Någon gång under perioden 1850-1890 ungefär fanns det samer strax utanför byn Bäsna i Gagnef. Det fanns en plats vid landsvägen som hölls öppen ända in på 1950-talet åtminstone, och den kallades 'Lapptäppa'. Min mormors

mormor, Hanses Kerstin Olsdotter (1840-1922), köpte en korg som tillverkats av en same som bodde i Lapptäppa. Korgen finns kvar. ... Det skall ha funnits en 'Lappkälla' också", enligt en familjetradition från Bäsna.

Lapp-Stina

"I Vika-Hosjö Hembygdsförenings bildsamling har vi en bild (se bild s. 11) på Lapp-Stina Olsson. Hon var dotter till Lappmannen Jan Olsson i Persbo. Hon skall ha varit en s.k. klok gumma, dövstum, född 1856, som bl.a. gjorde rissmörjningar. I husförhörslängden för byn Persbo, som ligger söder om Strands by, hittade jag henne. (Det är sedan tidigare känt att det bott lappar i byn.) Hon har titeln korgarbeterska och jag har i min ägo en stor rund rotkorg som min mormor berättade att den var gjord av en lappgumma. Jag har frågat runt lite om det är någon som har hört talas om lapparna och fått veta att dom ursprungligen anställdes av bönder i Vika, Skedvi och Gustafs socknar, för att jaga rov-

Maria Björkroth, antikvarie, FD, Dalarnas museum

djur bl.a. längs forvägen mot Västerås som gick här förbi. Det finns säkert i gårdarna häromkring korgar som hon gjort, men tyvärr är väl den generationen borta som visste något om dem."

Detta får vi veta i ett mail från föreningen.

Material

Material i korgarna är granrot när det är fråga om grövre rötter. Finare arbeten, speciellt moderna samiska är gjorda av björkrot. Detta är de två träslagen som framförallt har använts och används. Det går att använda säl, tall och ene, men de är av sämre kvalitet. En gran kan ge flera olika material: Rot till bindetagor för korgar. Bast, det vill säga själva virket utanför kärnan, till rep och nottagor. Kärnvirket till grova spån att binda runt, samt till handtag.

"Material i korgarna är granrot när det är fråga om grövre rötter."

Teknik

Tekniken är att korgarna binds eller sys, vilket ord sockenlapparna själva skulle ha använt är okänt. De flesta uppgifter avseende rep av rot beskriver materialet som granrot. Vad som menas med "vidja" är också intressant. Att en vidja är en okluven eller kluven gren eller rot är de flesta överens om. Men de spån som anas under bindningen i rotkorgar är mycket grova och rektangulärt formade. Särskilt när dessa spån har en avsevärd längd är det svårt att se deras material som grenar eller rötter? Kan granen ha så långa grenar eller rötter att deras längd räcker till vidjor

i en granrotskrog? Här är det snarare fråga om långa spån som kluvits, kanske har kärnvirket kunnat användas till detta. Bottarna i korgar och brödkorgar kan vara utförda med hjälp av breda spån som lindats med rötter.

Bastabinne

Tekniken att göra rep av granbast, det vill säga själva virket utanför kärnan, finns bevarad i "bastabinne". I bastabinne klyvs granen på samma sätt som tallen till spånkorgar. Däremot kokas fibrerna till bastabinne innan de klyvs till spån, medan korgtallen direkt klyvs - eller på modernare sätt hyglas - till spån. I ett granämne till bastabinne skiljer man ved och kärnved eftersom kärnan har andra egenskaper.

Binda eller fläta

Att binda korgar är en teknik

att fläta dem är en annan. Det skulle vara enkelt om det gick att säga att de bundna korgarna är samiska, men inte de flätade. Verkligheten är dock mer komplicerad än så. Det finns en korg i Nordiska museet som under det senaste seklet används som exempel på korgflätning. Korgen kommer från Svärdsjö och kallas "Lappkorg". I förvärvsjournalen har insamlaren skrivit "Lappkorg, s. k. emedan den tillverkats av en i trakten bosatt lappkvinna." Detta visar att sökandet efter den sockenlappska korgtraditionen inte bara kan begränsas till bundna förningskorgar och brödkorgar utan också behöver omfatta flätade korgar som kan ha samisk upphovsman eller kvinna. ❖

Foton: Erik Thorell, Dalarnas museum

Dalarnas försvunna samer

Samerna har en lång historia i vårt landskap, från Idre i norr till Söderbärke i söder. Ofta brukar bara fjällsamernas historia skildras, trots att det bött samer som levt åtskilda från fjällsamerna i mellersta Sverige och södra Norrland i århundraden. Vi kan kalla dem sydliga samer, även om de inte utgjorde en homogen grupp. De försörjde sig bland annat på småskalig renskötsel, jakt, fiske och hantverk. Deras näringsutövande och nomadiserande var välorganiserat och genom kyrkböckerna vet vi att de var väl förtrogna med området.

Några av de äldsta skriftliga beläggen om samer i Dalarna återfinns i kyrkböcker från första halvan av 1600-talet. På 1600- och 1700-talet ville svenska staten att samerna utanför lappmarken skulle deporteras och genom utfärdandet av kungliga plakat och förordningar kunde fördrivningarna påbörjas. Statens företrädare ansåg inte att samerna hörde hemma utanför lappmarkerna och hävdade att de tagit sig söderut för att tigga. Detta trots att de talade ett eget språk och många av dem inte behärskade de samiska språk som talades norröver. De som återvände efter deportation skulle enligt ett beslut från 1671 föras "till nästa slott till att där arbeta uti järn".

Protester

Landshövdingen i Kopparbergs län

beslutar 1729 att Dalarnas samer ska deporteras via Gästrikland. Beslutet lästes upp i sockenkyrkorna och snart började samerna att protestera. Sju samiska familjer i Dalarna skickade in en så kallad supplik där det beskrevs att deras "förfäders fäder härstädes /i Dalarna/ äro födda och in till deras dödsdagar sitt uppehålle här haft". De var obekanta med samernas kultur i norr och de var kristna. Fördrivningarna var svåra att organisera och det existerade inga självklara destinationsorter. Totalt kan mer än tusen samer ha berörts av fördrivningsbesluten.

Fler suppliker

Även allmogen agerar mot fördrivningarna och skickar in suppliker där de vädjar om att en eller annan same ska få stanna. Samerna hade länge levt sida vid sida med allmo-

Samen Stina Olsson, Lapp-Stina (1856–1927). utanför sin stuga i Holn, Vika. Lapp-Stina var dövstum och så kallad "klok gumma". Foto: Okänd. Vika-Hosjö's hembygdsförenings samlingar.

gen, de var skickliga hantverkare och utförde olika tjänster åt bönderna. En av dessa tjänster var hästslakt, något som var tabubelagt hos allmogen i Bergslagen. Eftersom samerna var en egen etnisk grupp behövde de inte följa samma sociala regler som majoriteten. Deras tjänster var därför outhärliga. Allmogens argument vägde tungt, och fördrivningarna stoppades i samtliga län.

Sockenlappar

Den svenska staten beslutade att utnyttja samerna som arbetskraft genom att institutionalisera deras hantverk och tjänster. Socknarna i Dalabergslagen anställer samer som sockenlappar, vilket blev deras yrkestitel, och de underkastas majoritetsbefolkningen. I augusti 1787 utlyser Kungliga Patriotiska Sällskapet en skrivtävling om sockenlapparnas framtid. Delar av samhällseliten gick i tankar om bofasta

görande och assimilering av samerna. Kapten Olof Björling i Stora Skedvi var en av dessa, och han vann tävlingen med sitt förslag om att samernas "barn över två år skulle med tvång tagas ifrån dem och uppfostras till vanliga människor". Han ville att deras etnicitet skulle utrotas för landets och deras eget bästa.

Bofasta

Med hjälp av nya lagar försöker man få samerna allt mer bofasta och efter en förordning från 1788 börjar samerna att skrivas in i husförhörslängderna på samma sätt som majoritetsbefolkningen. Socknarna bygger stugor åt sockenlapparna samtidigt som dessa blir allt fattigare, och deras anseende sjunker. Många familjer och släkter dör ut genom sjukdomar och lågt barnafödande. Sockenlappsinstitutionen innebar att de sydliga samerna kunde behålla och utveckla sin kultur

Ett exempel på vad man kan finna i kyrkböckerna. **1753, 4 p. Trinit. "Lappmannen Anders Hindersson född af Ärl. Föräldrar, Fadern var Hindric Skiulsson och Modern hu. Sigrid Jons dr. Renus & Simpliciter informat, ..."** (döpt och enkelt utbildad). Källa: Leksands kyrkoarkiv. ArkivDigital. Leksands kyrkoarkiv F:10.

och etnicitet, när myndigheterna inskränkte samernas möjligheter att leva traditionellt. Institutionen försvann med industrialiseringen och de sydliga samerna med den. Industrialiseringen innebar att behovet av samernas hantverk upphörde, och tabut kring hästkött försvann. När samer-

nas nisch som sockenlappar inte längre kunde utgöra försörjningen började de ta samma arbeten som majoritetsbefolkningen. Därmed var assimileringen ett faktum.◆

Eskil Olsson, lokalhistoriker, Gagnef.

Riksstämman i Östersund

Temat för årets stämma som var "hembygdsturism" hölls i Östersund 24-26 maj i samarbete med Heimbygda, Jämtlands och Härjedalens Hembygdsförbund. På fredagen var det invigning och aktiviteter på friluftsmuseet Jamtli medan lördagens stämmoförhandlingar hölls på Clarion Hotel Grand i Östersund. På lördagskvällen arrangerades sedvanlig Hembygdsfest denna gång på Arctura Östersund. Arrangemanget avslutades som vanligt

med hembygdsresor under söndagen. Jan-Olof Montelius deltog i den resa som besökte bland annat Hackås. DFHF:s motion om "landskapskyltar" vann inte bifall eftersom Trafikverket avslagit denna önskan.◆

Erik Thorell, redaktör

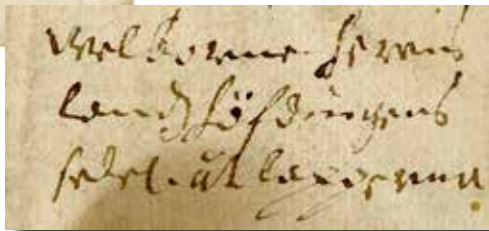
T.h. **Dalarnas delegater samlade till stämmoförhandlingar.** Nedan t.v. **Staffan Nilsson låter sig väl smaka av kakbuffén.** Nedan t.h. **Intresserade stämmodeltagare från Dalarna**
Foto: Olov Norin

No 23
Wännelig helsan medh Gudh altzmaktig. Gode wän Hr Bergmestare Hans Lübecker I wele af Konst Statens. Besparade medel gifwa desse Zedelwisare och Lappar Anders Nilsson, Siurd Andersson och Thore Joansson, till respennin- Nio daler gar hem åt, (överstruket belopp). Emädan de på några nödigeSölfver M:t Ährenders förrättande hafwa hiyt till mig varit, hwilka 20. Da Kop mt skola eder i räkning Gott Giöras, Gudh befalldt wännelige af fahlu Kungs Gårdh den. 14 septembr. Ao 1653:
 Infälld: **Welborne herrens / landshöfdingens/ sedel åt lapparna**

Dokumentet är skrivet på Falu kungsgård och daterat 14 september 1653. Det är undertecknat av Erik Flemming, 1616-1679, som sedan 1651 varit landshövding i Kopparbergs län. Han hade också utsetts till president i Bergskollegium år 1652.

- spännande dokument återfunnet

Resepenningar hemåt

Så vad skriver då landshövdingen och bergskollegiepresidenten? Flemming skriver till sin "gode vän och herr bergmästare" Hans Lybecker, 1608-1671, som vid denna tid var både borgmästare i Falun och bergmästare vid Stora Kopparberget, och ber honom ge nio riksdaler silvermynt som resepenningar till tre namngivna personer. Vid den här tiden har Sverige flera myntsystem som fungerar som olika valutor och Erik skriver att han skall ersätta Hans med beloppet 20 daler kopparmynt. Beloppet anvisades "ur Konstkassan". Den konstkassa som Hans Lybecker förfogade över 1653 bör ha varit knuten till hans ställning som bergmästare för Stora Kopparberget.

Nasafjäll

Erik Fleming och Hans Lybecker d.ä. hade samarbetat långt innan de bäge kom till

Falun. Erik var åtta år yngre än Hans. Hans hade växt upp vid Lövåsens silververk i Stora Skedvi och var 1630-1637 inspektör vid Garpenbergs gruva. Tillsammans sändes de år 1637 till Lappland för att besöka silverbrytningen vid Nasafjäll. Den resan ledde till att Hans under tio år 1637-1647 var bergmästare för Västerbotten och Nasafjälls silververk. Från 1644 var han också bergmästare för Stora Kopparberget och 1647 blev han borgmästare i Falun. Först 1650 arrenderade han ut driften för Nasafjälls silververk.

"När allt fler samer flyttade för att slippa skjutplikten blev hela transportsystemet hotat. Samtidigt ökade kraven på de kvarvarande samerna."

Lång resa

Det är driften vid Nasafjäll som döljer sig bakom texten i dokumentet. De tre personer som besökt Erik Fleming och ska få resepenningarna är samerna Anders Nilsson, Siurd Andersson och Thore Joansson. I texten tituleras de "Lappar" enligt tidens sed. Att pengarna avser resan hemåt får tolkas som att det är tillbaka till Nasafjäll. Det är idag 960-990 kilometer mellan Falun och Nasafjäll beroende på färdvägen, det blir 200 timmar om man vandrar och tar då ungefär fjorton dagar. Den samiska delegationen skulle åka hem i september 1653. De reste sannolikt med skjuts eftersom de själva var inordnade i skjutshällsväsendet.

Tvångsrekrytering

Gruvdriften vid Nasafjäll hade byggts upp med hjälp av arbetare från Lövåsen och Sala silvergruva men snart blev verksamheten beroende av tvångsrekryterad arbetskraft. Soldater som skrivits ut från kustsocknarna sändes till gruvbrytningen. Malm-, varu-, och persontransporterna ålades samerna som utförde dem med renar och ackjor. De skulle få ersättning för transporterna men uppdraget att sköta skjutshällen gick ut över renkötseln. När allt fler samer flyttade för att slippa skjuts-

plikten blev hela transportsystemet hotat. Samtidigt ökade kraven på de kvarvarande samerna. Det är känt sedan tidigare att Tore Joansson sommaren 1653 reste till Erik Fleming för att åstadkomma en förändring. Om någon förbättring uppnåddes så var det endast kortvarigt, några år senare hade villkoren hårdnat allt mer.

Auktionsinrop

Texten visar att det var tre samer Anders Nilsson, Siurd Andersson och Thore Joansson som reste tillsammans och det bekräftar deras möte med Erik Fleming. Dokumentet ropades in på auktion och inför det eventuella inköpet gjordes omfattande men resultatlösa undersökningar för att spåra var det funnits under de gångna seklerna. Nu finns det i alla fall i Dalarnas museums samlingar. ♦

Maria Björkroth, antikvarie, FD, Dalarnas museum

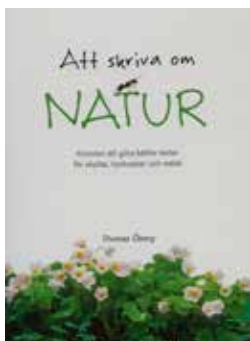

Pung av skinn med färgade glaspärlor som använts i sydsamiskt område istället för tenntråd. Okänd ort. Foto: Lars Dahlström

Blandat från Dalarna

ATT SKRIVA OM NATUR
Tomas Öberg, CNV / Naturvågledning i focus. 88 sidor

Boken vill ge tankar och handfasta råd om hur vi kan skildra naturen i text. Den är också användbar för alla som vill nå fram med budskap och information i texter och på skyltar. En perfekt hjälp i hembygdsarbetet.

ENSKILDA ARKIV
Charlotte Hagström, Anna Ketola, Studentlitteratur. 187 sidor

Som arkivland är Sverige mest unikt. Få motsvarigheter, med att bevara och tillgängliggöra arkivmaterial, finns i andra länder. I de enskilda arkiven finns stora mängder med arkivmaterial samlat. I denna bok står de enskilda arkiven i fokus med avseende på såväl innehåll som struktur och arbetsätt.

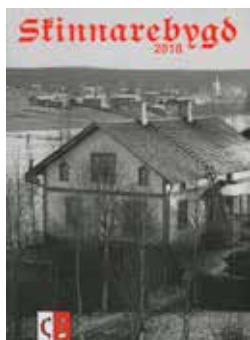
DALFOLK
Släkt-, hembygds- och emigrationsforskarföreningen Dalfolk. Nr 4:2018. 16 sidor

En artikel om Faluflickan Elisabeth Hesselblad som blev helgonförklarad inleder detta nummer. Vidare följer artiklar om brukslivet på Fredshamar, julminnen från 1939 och en berättelse om skolläraren Anders Hagströms liv i Norhyttan, skildrat genom hans dagboksanteckningar.

JÄRNA HEMBYGDSBLAD
Järna Hembygdsförening. Nr 3:2018

Dragkampen om på vilken sida om älven järnvägen skulle dras genom Järna till Vansbro är huvudartikel i detta nummer. Artikeln berikas med några tidningsnotiser och personskildringar från tiden. "Post-Britta" som cyklat 15 000 mil under 35 år och distribuerat post i Järna beskrivs i en annan artikel. Vi får också läsa om Färggårdens på Emmaus och verksamheten med tygtryck.

SKINNAREBYGD 2018
Malungs Hembygdsförening. 228 sidor

Skinnarebygd innehåller denna gång intressanta artiklar om en sjuksköterska och barnmorskas yrkesliv. Artikeln följs upp av ett avsnitt om nedläggning av förlossnings- och BB-verksamheten i Malung. I en tidsresa från andra halvan av 1900-talet får vi följa polisens arbete i Malung. Vi får också läsa om migration på 1700-talet och några föremål med anknytning till utvandringen till Bishop Hill 1846.

MARNÄSPOSTEN NR 53-2019
Ludvika Hembygdsförening. 24 sidor

Detta nummer uppmärksammar Ludvikas 100-årsjubileum. Genom en rad artiklar från alla decennier får vi följa stort och smått som hänt i bygden. Det börjar med dynamskrällen i Grängesberg och följs av Nöjeslivet på 1930-talet. Sedan följer krigs- och kristider, arbetskraftsinvandring och byggande i staden. Kommunsammanslagningens tid liksom gruvnedläggningsperioden skildras.

FÄBODEN
Naturen, kulturen och kulturlandskapet. Håkan Tunön, Bolette Bele. CBM:s skriftserie 109. 162 sidor

Detta är en rikt illustrerad skildring av fäbodbrukets historia, bakgrund, kultur och kulturlandskap, men också dess vardag idag. Avsikten är att den ska få oss att bättre förstå fäbodens roll för människorna historiskt och idag. Även om boken främst skildrar det svenska natur- och kulturarvet så hämtas många exempel även från Norge.

DALFOLK
Släkt-, hembygds- och emigrationsforskarföreningen Dalfolk. Nr 1:2019. 16 sidor

Dalfolk berättar denna gång om patron på Staber, en utvandrarfamilj från Transtrand och om en familjflytt från Rättvik till Östergötland. Även en berättelse om en alternativ upphovsman till det berömda talesättet; "Orsa kompani lovar ingenting bestämt".

KRETSTRÄFFAR

Nu är det tid för en ny omgång med "Krets-träffar" för Dalarnas hembygdsföreningar. I år inriktar vi träffarna mot föremålsvård, byggnader och miljöer som föreningarna förvaltar. Upplägget är tänkt som en orientering inom området utifrån olika material. Träffen bygger även på en diskussion mellan deltagarna om hur man kan se på de museala miljöer som finns på hembygdsgårdarna. Innehållet på träffen blir:

- Info från DFHF
- Vårda och bevara
- Trovärdiga miljöer / levandegörande

Kaffe, thé och tillugg.

KRETSTRÄFFAR hösten 2019

Transtrand	onsdag 2 oktober
Rättvik	tisdag 8 oktober
Siljansnäs	tisdag 22 oktober
Svärdsjö	onsdag 23 oktober
Tuna/Borlänge	onsdag 30 oktober

Kretsträffen för Södra Dalarnas föreningar kommer att hållas i februari 2020 på By Gammelgård.

Boksläpp - Årsboken 2019.

Årsboken Dalarna med titeln "Fäbodlandskap och vallmusik" släpptes den 29 maj på Gammelgården i Borlänge under medverkan av kulerskor och hornblåsare. Inledningsanförandet hölls av Staffan Nilsson. Dalarnas museums musikantikvarie Jennie Tiderman-Österberg berättade om projektet och högtidstalet hölls av Agneta Stolpe. Flera av skribenterna i boken hade slutit upp och presenterade kort sig själva. Uppskattningsvis var det ett åttioatal personer som besökte arrangemanget i det fina vädret.

Högtidstal hållet av Agneta Stolpe vid boksläpp 2019-05-29.

Kära boksläppsbesökare!
Det är försommar - 2018. Vi är några stycken som kränger på oss ryggsäckar, tar väskor med mat, kamera, inspelningsapparater och mätinstrument. Med ivriga kroppar och röster drar vi till skogs. Många toner, mer eller mindre möjliga, ska

tas och mätas. Ibland blir vi överraskade av ekot, av klangen, av naturens samarbetsvilja och motstånd. Ibland överraskas vi också av våra egna toner. Var det där jag, var det kanske du, eller var det någon helt annan. Är det här möjligt? Är det mätbart? Är det inte nåt magiskt med det här?

Efter två och ett halvt år som delaktig i det här projektet så vet jag - det är allt på en gång! Möjligt, mätbart och magiskt.

Det är **MÖJLIGT** - tack vare Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund, Dalarnas museum och andra aktörer och finansärer, besjälade arkeologer, etnologer, akustiker, musikvetare, musiker, kulerskor och hornblåsare, docenter, doktorer och professorer - och livs levande fäbodbrukare.

Det är inte bara möjligt. Det är också **MÄTBART** - tack vare ihärdigt ropande, samlande, studerande, strukturerande, analyserande, forskande. Och inte minst tack vare musikantikvarie och projektledare Jennie Tiderman-Österberg - och hennes post-it-lappar, tabeller, noter och koordinata-

ter... Jag föreslår att vi utbringar ett tacksamhetens rop till Jennie!

Förutom det möjliga och mätbara påstår jag att det även är **MAGISKT**, att vi med avstamp i Anna Ivarsdotters avhandling från 1986 - med titeln Sången i skogen - nu, 33 år senare, kan presentera en ny unik samling kunskaper och erfarenheter om fäbodbruk och vallmusik. En antologi där 19 författare bjuder oss som läsare på - allt på en gång. Det möjliga, det mätbara, det magiska.

Kära boksläppsbesökare!

Det är försommar 2019. Kräng på dig ryggsäcken, stoppa ner nåt ätbart, sök upp en fäbod. Se upp för troll, vittor och skogsrå. Titta efter ristningar och lyssna efter ljuden. Behöver du en handbok, en manual som hjälper dig att förstå vad

du ser, hör och upplever, så kan jag rekommendera en. Och du har tur, du behöver inte vänta, för Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbunds årsbok 2019 - med titeln "Fäbodlandskap och vallmusik" - den släpps idag. Den släpps NU!

Därmed har boken släppts och fått egna vingar. Tack!" ❖

Ovan t.v. **Agneta Stolpe höll högtidstalet vid Årsboksläppet på Tunabygdens Gammelgård i Borlänge.**

Ovan t.h. **Torkel Johansson från Åre blåser i bockhorn.**

Mitten: **Välkomsthälsning av Marianne Johansson, ordförande i Tunabygdens Hembygdsförening, och välkomstanförande av Staffan Nilsson, vice ordförande i Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund.**

Foto: Erik Thorell

Dalarnas Byggnadsvårdspris 2019 Gamla stugan på Gonäsheden, Ludvika.

Juryns motivering:

Gamla stugan på Gonäsheden är en för sekelskiftet 1900 mycket vanlig hustyp som idag ofta byggts om och förändrats eller är helt borta. Denna typ av byggnad var typisk som bostad för arbetare och småbönder och har därigenom ett samhällshistoriskt och socialt värde. På Gonäsheden kan vi se en sådan byggnad i oförvanskad skepnad.

Gamla stugan har mycket att berätta, inte bara om intressanta människoöden, utan också om material, tekniker och traditionella byggnadstraditioner. Till detta har ägaren lyssnat och med fin-känslighet närmast sig det huset har att förmedla. Restaureringen är mycket väl genomförd och har inte forcerats fram, istället har den fått ta tid så att relevanta ställningstaganden har kunnat göras. Den

tidsepok som ägaren valt att återställa är inte den tid då huset uppfördes utan en senare epok, som fortfarande var tydligt synlig såväl interiört som exteriört. Restaureringen har genomförts av skickliga hantverkare med stor respekt för originalet. De har använt ursprungliga material och tekniker, valt virket med omsorg samt återbrukat gammalt material som fanns i gårdens uthus.

Exteriört märks det omlagda tegeltaket där de speciella takpannorna försiktigt tagits ner, rengjorts och lagts tillbaka, kompletterade med samma sorts pannor som återfunnits genom efterlysning i bygden. Under teglet finns fortfarande det gamla pärttaket kvar. Fönstren har renoverats, det munblåsta glaset har behållits och målningen har utförts med linoljefärg i samma kulörer

som tidigare. Skorstenen har även den varsamt renoverats, med samma sorts stenar, och har kvar sitt ursprungliga utseende. Den utvändiga målningen på den gamla panelen återstår vilket visar att restaureringen är en pågående process som långsamt skyndar framåt.

I trädgården vårdas de odlingsland, perenner och fruktträd som finns kvar från sekelskiftet 1900, nu också med en del tillskott av andra kulturhistoriska växter från tiden.

Inomhus har köket kvar sin gamla spiskåpa med tillägg från olika tider. Även det platsbyggda skåpet och de gamla slitna korkmattorna har behållits. Snickerierna har linoljemålats i kulörer som bedömts vara från omkring 1920. Rester av olika tiders färgsättning kan ses i den

DALARNAS
BYGGNADSVÅRDSPRIS

"färgtrappa" som skrapats fram. I kammaren har det vattenskadade taket behövt ersättas med ett nytt som likt det gamla är handhyvlat och målat med linoljefärg. Båda teknikerna bidrar till det fina ljusspelet i rummet. De tidstypiska tapeter som satts upp, på ny lerklining, är en kopia av en tapet som återfanns i ett av de sju lager gamla tapeter som dokumenterats. Spismurarna i både kök och kammare är föredömligt slätputsade och målade och visar även de på hög hantverksskicklighet.

Inomhusmiljön visar också på spår av liv från den valda tidsepoken, framförallt genom val av möbler, textilier och andra inredningsdetaljer. Huset hålls tillgängligt för allmänheten under vissa perioder eller efter överenskommelse med ägaren. På så sätt kan huset även tjäna ett pedagogiskt syfte för den som själv vill "byggnadsvårda" sitt hus. ❖

